

Rudolf Kjelléns nationalsocialism och den europeiska unghögerns tankestil¹

HJALMAR FALK

Abstract

There is little doubt that Rudolf Kjellén (1864–1922) was an important political thinker in his own time, and that his writings have gained renewed interest during the last decade. However, today’s reception often skirts thorough investigation of Kjellén’s ideological coordinates. This article addresses these shortcomings by examining the history of far-right political thought in pre-fascist Europe. It works through a problematization of Kjellén’s reception and identifies a potential context sometimes mentioned there but left underexamined: the so-called German Conservative Revolution. Through the reconstruction of this context, the article finds a wider field of ideological significance in the conceptual history of “national socialism”—a term Kjellén himself used—before the Hitler movement. The political imaginary associated with this semantic field provides a more solid framework for understanding the theoretical and ideological context of Kjellén’s thought—as well as that of the European far right over the long term.

Keywords: Rudolf Kjellén, far-right ideology, national socialism, Conservative Revolution, history of political thought, historical semantics, thought style analysis

Inledning

Rudolf Kjellén (1864–1922) har kallats ”den svenska nationalismens ende ideolog av större format”, rentav för en ”nationens profet”.² Detta, Kjelléns verksamhet som ideolog och ”profet”, står i fokus för den här artikeln. Behovet av en sådan studie är uppenbart. Efter att under en lång period huvudsakligen betraktats som ett passerat randfenomen har Kjellén under det senaste årtiondet gjort något av en comeback.³ Denna nya uppmärksamhet har dock inte lett till något systematiskt vetenskapligt studium med just hans ideologiska koordinater i fokus.⁴

* Hjalmar Falk, docent och lektor i idé- och lärdoms historia, hjalmar.falk@gu.se.

En bestående fråga i förhållande till Kjelléns ideologiska koordinater rör hans förhållande till fascism och nazism, något som debatterats ända tillbaka till mellankrigstiden.⁵ Hans användande av begreppet nationalsocialism spelar en viss roll i den diskussionen och det begreppet kommer centreras här. Det bör dock påpekas att själva ordet nationalsocialism egentligen bara förekommer en gång i Kjelléns verk.⁶ Nils Elvander konstaterade därför att "[i]dén om nationalsocialismen" inte spelade någon "central roll i Kjelléns åskådning", medan Erik Arrhén menade att "det synes ha varit en ren tillfällighet, att icke Kjellén på ett mera genomfört sätt presenterade *sina* idéer under namn av nationalsocialism".⁷ Är alltså nationalsocialismen central eller perifer här? Vad betecknar egentligen termen för Kjellén? Hur bör begreppet nationalsocialism kontextualiseras i det här fallet? Och vilka implikationer har svaren på dessa frågor för Kjelléns ideologiska koordinater?

Följande undersökning kommer därför att inriktas på det historiskt-semanticiska och idémässiga ramverk inom vilket Kjellén gestaltar sitt politiska projekt genom termer som nationalsocialism, unghöger och "1914 års idéer", de två senare begrepp med högre frekvens i hans verk. Undersökningens syfte är att bidra till en kontextuell förståelse av Kjelléns politiska språkbruk, vilket i sin tur kan bidra till ett mer konkret historiskt grepp om de ideologiska koordinater efter vilka Kjellén faktiskt navigerade. Studieobjekt är därför dubbelt: dels och mest direkt handlar det om Kjelléns politiska författarskap – med vilket avses texter publicerade i syfte att påverka opinionen i direkt mening, i kontrast till hans vetenskapliga verksamhet⁸ – dels om en vidare europeisk idéformation till vilken Kjellén refererar, men också refereras av. I min undersökning kommer jag att diskutera denna idéformation i termer av ett tankekollektiv, med en utpräglad tankestil.

Ett tankekollektiv kan med Ludwik Fleck definieras som en "*gemenskap av människor, som utbyter idéer och tankar och står i tankemässig växelverkan med varandra*" och utgör bärare av en tankestil, alltså "*ett tankeområdes historiska utveckling, [...] en viss mängd vetande och en viss kultur*".⁹ En tankestil, i sin tur, "skapar, alltefter förekomsten av vissa kollektiva motiv och de använda kollektiva medlen, sina egna adekvata uttryck" och "karakteriseras av gemensamma kännetecken på de problem som är intressanta för ett tankekollektiv, de omdömen som tankestilen finner vara adekvata, de kunskapsmetoder som kommer till användning".¹⁰ Med tankekollektiv och tankestil avses här därför någonting mindre tydligt avgränsat än en idealtypiskt bestämd ideologi med tillhörande institutioner, vilket är mer adekvat för den berörda kontexten.

Med fokus på tankekollektiv och tankestil kommer min undersökning identifiera några centrala teman i kontexten och hos Kjellén, men jag

kommer även visa på en "tankemässig växelverkan" mellan Kjellén och det berörda tankekollektivet, som i Kjelléns efterföljd kan kallas för en europeisk "unghöger" (det är så, vilket kommer bli tydligt, han själv refererar till kollektivet ifråga). Jag börjar nedan med att ge en bakgrund till min frågeställning genom en rekonstruktion av hur frågan om Kjelléns relation till fascismen har behandlats sedan mellankrigstiden. Därefter kommer jag fokusera på den tyska så kallade "konservativa revolutionen", en kontext som flera av Kjelléns uttolkare lyft fram som en lämplig jämförelsepunkt. Jag fördjupar diskussionen av den tyska konservativa revolutionens idéer genom att relatera dessa till begreppet nationalsocialism och dess historia i tidsfönstret cirka 1890–1920 ur ett vidare europeiskt perspektiv. Detta, den konservativa revolutionen och den förnazistiska nationalsocialismen, utgör alltså det tankekollektiv och den tankestil som åsyftas med "den europeiska unghögern" ovan. Därefter vänder jag mig till Kjelléns politiska författarskap för att undersöka hur hans egen förståelse av termerna unghöger och nationalsocialism samt de av honom omhuldade "1914 års idéer" i termer av motiv och "tankemässig växelverkan" relaterar till det tankekollektiv och den tankestil som jag rekonstruerat genom diskussionen av den konservativa revolutionen och nationalsocialismen före nazismen. Till sist summerar jag mina slutsatser.

Problemet Kjellén och f-ordet

Kjelléns ideologiska hemvist har varit en bestående fråga ända sedan hans arv började betraktas i ljuset av den politiska utvecklingen i Europa under mellankrigstiden. Herbert Tingsten framhöll i sin installationsföreläsning som professor i statskunskap att Kjellén på "många punkter föregripit den internationella fascismens teori".¹¹ För Adrian Molin, en av Kjelléns bundsförvanter, var detta föregripande av den kontinentala fascismen – vilket han gjorde anspråk på även för egen räkning – inget att beklaga.¹² Statsvetaren och högerpolitikern Erik Arrhén tyckte sig däremot i Kjellén kunna skönja ett inhemskt och mer anständigt alternativ till en missriktad vurm för utländsk fascism.¹³

Under efterkrigstiden minskade intresset för Kjellén markant och han ansågs, med undantag för några spridda mer eller mindre apologetiska inlägg, vara belastad och passé. Kjelléns ideologiska profil behandlas hitills utförligast i Nils Elvanders doktorsavhandling om Harald Hjärne från 1961. Elvanders kontrastering av Kjelléns "extrema konservatism" mot Hjärnes mer "moderata" bidrog starkt till att etablera den än idag dominerande bilden av Kjellén som representant för den förlorande sidan inom svensk höger kring tiden för det demokratiska genombrottet.¹⁴ I en artikel

från 1956 tog sig Elvander också an frågan om Kjelléns relation till nazismen under rubriken "Rudolf Kjellén och nationalsocialismen".¹⁵

Elvander konstaterar i denna artikel inledningsvis att Kjellén dog 1922, utan att ha upplevt fascismen och nazismens framträdande. Det "mest rättvisande", menar Elvander, hade därför varit "att jämföra hans åskådning med de samtida idéströmningar utanför Sverige" ur vilka nazismen uppstod. Elvander menar dock att detta tillvägagångssätt är behäftat med två avgörande svårigheter: dels kan man "inte bedöma i vilken utsträckning Kjellén åstadkom den sammankoppling av olika, givna idékomplex, som var det specifika i den nationalsocialistiska ideologien", dels var dess "ideologiska 'rötter' delvis [...] ofullständigt utforskade" vid denna tid. Därför bör man för systematikens skull jämföra Kjelléns tänkande "med den fullt utbildade nationalsocialistiska ideologien".¹⁶

Utifrån den idealtypiska undersökning som följer drar Elvander slutsatsen "att Kjelléns politiska åskådning i flera hänseenden har en anmärkningsvärd likhet med den nationalsocialistiska ideologien" och att Kjellén "sammankopplade skilda idékomplex på ungefär samma sätt som de nazistiska propagandisterna: organismteorien, ledarprincipen, korporativa idéer, statssocialistiska och antikapitalistiska tankegångar och vissa rasföreställningar". Dessutom "inordnade" han "dessa idéer under *en ledande synpunkt*: nationens ära, storhet och styrka". Utöver detta bidrog också Kjellén med sin geopolitiska teori till "en väsentlig del av den nationalsocialistiska ideologien".¹⁷

Elvander vill trots detta inte fullt ut identifiera Kjellén med nazismen: Kjellén var ingen "rasfanatiker" eller "judehatare", han delade inte nazismens "antiintellektualism" eller dess "benägenhet att hylla våldet och den handlingseggande myten" och i förlängning av detta var Kjellén inte någon anhängare av användandet av fysiskt våld för politiska syften.¹⁸ Elvanders slutsats lyder sålunda: "Rudolf Kjellén var en av de politiska tänkare som förebådade nationalsocialismens ideologiska överbyggnad men inte dess fundamentala brytning med den västerländska kulturtraditionen."¹⁹ Jag ser ingen större anledning att ifrågasätta det här omdömet taget för sig (även om förhållandet mellan nazismen och "den västerländska kulturtraditionen" kan diskuteras), men Elvander förblir oss svaret skyldig när det gäller den positiva identiteten hos Kjelléns ideologiska företag.

Elvanders tillvägagångssätt i analysen av Kjellén påminner om det mönster som hittills präglat studiet av svensk ytterhöger, vilket tagit starkt intryck av den idealtypiska modell för fascismstudier som utformats av Roger Griffin och hans efterföljare.²⁰ Enligt Griffin är fascismen att förstå som en revolutionär form av ultranationalism, vars centrala ideologiska motiv utgörs av en föreställning om behovet av och möjligheten till

nationens pånyttfödelse. Den här definitionen gör en särskild cirkulär tidsuppfattning, idén om möjligheten av ett revolutionärt språng in i ett pånyttfött ursprung, till fascismens centrala element. Tanken om dess revolutionära karaktär bidrar till Griffins förståelse av fascismen som en alter-modern snarare än antimodern ideologi.²¹ Den revolutionära ansatsen särskiljer enligt Griffin dessutom fascismen från andra typer av reaktionära och konservativa auktoritära ideologier.²² Detta angreppssätt har varit framgångsrikt så till vida att det bidragit med värdefull kunskap om renodlade fascistiska och nazistiska rörelser och aktörer, men Elvander exemplifierar ett generellt problem som uppstått i projektets efterföljd: hur ska vi göra med de figurer som efter Griffins strikta generiska modell måste placeras vid sidan av historieskrivningen över fascismen, vad han i portalverket *The Nature of Fascism* kallar för "proto-" och "parafascismer"²³ – det vill säga de idéer som inte tillräckligt väl svarar mot "den fullt utbildade nationalsocialistiska ideologien" och dess "ideologiska 'rötter'"?

Det här problemet har haft direkt inverkan på den aktuella diskussionen om Kjelléns historiska och politiska betydelse. I den offentliga diskussionen kring arvet efter Kjellén och unghögern har Griffin och Elvander på senare år lyfts fram som betydande referenspunkter i försök att besläa Kjellén med fascism. Ola Larsmo menar till exempel med referens till Griffin att Kjelléns unghögar och "fascismens tidiga teoretiker" var slående lika, att de rentav "växte ur samma rabatt".²⁴ Likartade, men något försiktigare resonemang återfinns hos Maja Hagerman.²⁵ Även Lundströms inordnande av Kjellén i en typologiskt bestämd radikalnationalistisk ideologisk formation bygger i grunden på Griffins modell, men tillskriver denna formation en mindre revolutionär agenda än fascismen, även om Lundström menar att "[d]enna temporalitet" i allt väsentligt följer samma mall och att detta "särskiljer radikalnationalismen från såväl konservatismens tillbakablickande som liberalismens och socialismens utvecklingsoptimism".²⁶

I ett svar på försöken att binda Kjellén vid fascismen vänder sig Christian Abrahamsson mot vad han betraktar som en förenklad bild av dennes politiska idéer. Med anspråk på bättre kontextualisering säger sig dock Abrahamsson trots detta se "tydliga paralleller mellan Kjelléns biologiska förståelse av staten" och den hos "utpräglad nazistiska tänkare som sociologen Hans Freyer och rättsvetaren Carl Schmitt". Han menar att "[m]ycket av det som Kjellén formulerar i *Staten som livsform* är starkt besläktat med den statssyn som kommer att utvecklas i Tyskland under det sena tjugotalet och som fungerade som direkta inspirationskällor för den nazistiska totala staten".²⁷ Abrahamsson konstaterar att dagens kritik av Kjelléns arv utgör ett "fördömande av Kjellén som en representant för vad som sägs karakterisera den konservativa revolutionen, eller 1914 års

idéer, och geopolitiken i dess tyska klädedräkt”.²⁸ Liknande iakttagelser har gjorts med särskild hänvisning till begreppet ”reaktionär modernism”, en kompletterande beteckning på samma fenomen.²⁹

Vad diskussionen om Kjellén hittills undvikit är en mer utvecklad analys av de motiv som Kjellén och den europeiska unghögerns tankestil skulle dela, samt en undersökning av hur deras växelverkan faktiskt såg ut. Utifrån dessa iakttagelser förefaller det rimligt att vidare och fördjupat utforska dessa miljöer i sådana termer. Detta kräver ett fördjupat engagemang med terminologin: hur ska man förstå det till synes motsägelsefulla begreppet ”konservativ revolution” och hur, mer exakt än genom hänvisningar till ”tydliga paralleller”, knyter det an till Kjellén och, i förlängning, till hans begrepp om en nationalsocialism?

Den konservativa revolutionen och den förnazistiska nationalsocialismen

En fördjupad diskussion av relationen mellan Kjellén och den konservativa revolutionen måste ta fasta på det faktum att hans författarskap var välkänt bland betydande segment av denna. I en recension av fjärde utgåvan av *Der Staat als Lebensform* från 1925 konstaterade Carl Schmitt att författarens ståndpunkt kunde inordnas i en rad av teorier riktade mot liberal ”inskränkning” och ”förminskning” av staten och att boken bidrog till att ”tillföra den stora myten om staten nytt liv”.³⁰ Kjellén refererades även av Otto Koellreutter, en annan jurist på yttersta högerkanten, som grundläggare för en ny statslära med inriktning på ”staten som helhet”.³¹ Detta indikerar ett mottagande utöver den allmänt erkända receptionen genom Karl Haushofer och *Zeitschrift für Geopolitik*, som för övrigt inte var ensamma om att sprida Kjelléns geopolitiska lära bland Weimartidens högerextremister.³²

Influenserna gick dock inte enbart i en riktning: Kjellén tillhörde Oswald Spenglers tidigaste svenska tillskyndare och refererade från 1920 återkommande till *Der Untergang des Abendlandes*.³³ Den sammantagna bilden av förhållandet mellan Kjellén och det som kallas ”den konservativa revolutionen” i Weimartyskland är att det inte räcker med att tala om några allmänna paralleller och likheter; här finns direkt reception och ömsesidiga referenser. Förhållandet till en vidare europeisk strömning går dock, som redan antytts, djupare och längre än till den konservativa revolutionen.

Den ”konservativa revolutionen” begreppsliiggörs egentligen i tre steg: först från 1921 som estetiskt-politiskt slagord av Thomas Mann och sedan Hugo von Hofmannsthal, därefter som ett mer renodlat politiskt slagord av Arthur Moeller van den Bruck och Edgar Julius Jung och i förläng-

ningen Franz von Papen från 1920-talets mitt till Weimarrepublikens slutår, samt till sist som ideologisk-analytisk term av Armin Mohler 1949. Det är genom den sistnämnde som "konservativ revolution" blivit en etablerad om än omstridd idéhistorisk beteckning för, med Mohlers apologetiskt menade ord, "den tyska nationella revolutionens trotskister" (underförstått i kontrast till den hitleristiska rörelsens segrande "stalinister").³⁴

Mohlers katalogiserande undersökning beskriver dock ett svåröverskådligt myller av mindre illustra personer, tidskrifter, förlag och rörelser. Hur denna oformliga och spretande tendens ska avgränsas från nazismen tillhör forskningens stridsfrågor. Den konservativa revolutionen var i kontrast till nazismen aldrig någon massrörelse, utan närmast ett renodlat intellektuellt fenomen huvudsakligen "organiserat" i form av tidskrifter, förlag och en uppsjö mer eller mindre lösa grupperingar utanför partisystemet – vilket starkt motiverar att resonera om den som ett tankekollektiv och en tankestil snarare än som en komplett och avgränsad ideologi.

Självva termen "konservativ revolution" kan förefalla motsägelsefull, vilket också tilldragit sig viss missriktad uppmärksamhet.³⁵ Som tankestil betraktad har den dock ett grundläggande, delat drag som förklarar sammansättningen av de synbart motsägelsefulla termerna "konservativ" och "revolution". Övergripande kan man säga att Hans Freyers idé om tidens krav på en "revolution från höger" svarar mot Arthur Moeller van den Brucks ord om att den konservatives uppgift efter det andra rikets fall måste vara att "skapa ting värda att bevara".³⁶ En besläktad anda uttrycks i Oswald Spenglers iakttagelse från *Untergang des Abendlandes* att "[o]m människor i nästa generation under intryck av denna bok ägnar sig åt teknik istället för åt lyrik, åt marinen istället för åt måleriet, åt politiken istället för kunskapskritiken, så gör de sådant som jag skulle önska, och man kan inte önska dem något bättre".³⁷

Inom den konservativa revolutionen förses alltså teknisk och social modernisering med en ideologisk högerinramning, i kontrast med en äldre, traditionalistisk konservatism inriktad på restauration, helt i linje med hur Kjellén formulerat sig angående den svenska unghögern (se vidare nedan). Ett samlande syfte för dessa disparata initiativ är att i nationalistiska termer omtolka högerpositionen inom ramen för 1900-talets politiska universum. Detta innebär till exempel olika typer av tänkande om en naturlig, ofrånkomlig ojämlikhet och ett behov av sociala hierarkier, om en pågående och hotande degenerations- och upplösningsprocess, om en idealistisk, viljefilosofisk anti-materialism, samt om en organisk och holistisk gemenskapsidé med nationen som primärt kollektivt subjekt, en gemenskapsidé förstådd som direkt antiindividualistisk. Mot individuella rättigheter, maktindelning och folkstyre – de första två

åtminstone delvis förenliga med en traditionell konservatism – ställs idéer om cesarism och teknokrati, samt begrepp som auktoritär eller totalitär stat.³⁸

Den konservativa revolutionens historiesyn kan alltså förstås i linje med vad Jeffrey Herf betecknat som "reaktionär modernism" – ett omfamnande av teknik och massamhällets förutsättningar i syfte att (åter-)upprätta en hierarkisk samhällsordning och säkerställa ett stabilt auktoritärt styre, men i nya former.³⁹ Detta har en viss bäring på den antikapitalism som emellanåt, något felaktigt, tillskrivs den konservativa revolutionens män.⁴⁰ Det handlar för huvuddelen av de berörda tänkarna aldrig om något försök att upphäva kapitalismen som sådan, utan om ett stärkande av ett *nationellt* och "produktivt" kapital gentemot det internationella spekulationskapitalet, samt om ett *stabiliserande* av hierarkiska klassrelationer genom tydlig auktoritet och etnisk eller rasmässig homogenisering – ojämlikhet och exploatering är bara problem i den mån de riskerar underminera sammanhållningen.⁴¹

Det har noterats att den konservativa revolutionens företrädare uppvisade ett "överraskande mått av främlingskap inför politiken".⁴² Detta främlingskap tog ett positivt uttryck i ett kategoriskt avfärdande av partipolitiken i sig och en tanke om behovet av att freda staten från partipluralistisk konkurrens.⁴³ Den övergripande fiendebilden var klar: här fanns en gemensam front mot "progressiva" krafter, oavsett om dessa kom i liberal eller socialistisk, reformistisk eller revolutionär skrud (i vilken utsträckning den gemensamma fienden förstods som "judisk" kunde variera) – allt som kunde härledas ur 1789 skulle övervinnas, även om bevarande eller restauration av *l'ancien regime* inte betraktades som ett vare sig möjligt eller önskvärt mål.

Reinhard Mehring talar trots detta om en "stabiliseringssemantik" som utmärkande för tankestilen, specifikt relaterad till det uppfattade behovet av en radikaliserings av högerpositionen i förhållande till den revolutionära modernitetens fortskridande.⁴⁴ Betraktad i detta ljus blir idén om ett kollektiv bestående av "konservativa revolutionärer" mindre motsägelsefull. Om man dessutom noterar att termen framträder samtidigt med en serie likartade och relaterade *mixta composita* (en för sammanhanget bättre term än *contradictio in adjecto*) över vilka den genom Armin Mohlers försorg höjt sig som samlande formel, blir dess meningshorisont och syfte ännu tydligare.⁴⁵

Mohler har själv observerat denna tendens till formulerande av synbart paradoxala begrepp som "suggererar" en "sammansmältning av hittillsvarande motsättningar".⁴⁶ Det rör sig i det här sammanhanget om en serie begrepp kombinerande ett traditionalistiskt och ett progressivistiskt präglat element, som "preussisk socialism" eller dito "anarkism", "tysk-

socialism", "nationalbolsjevism", "nationalsyndikalism", "nationalrevolutionärer" och "auktoritär liberalism", för att nämna några slagord från Weimarepoken. Mest känt är förstås den "nationalsocialism" som approprierades av hitlerrörelsen.⁴⁷ Som exemplet Kjellén visar har dock begreppet nationalsocialism en historia äldre och vidare än Hitlers NSDAP. Några andra äldre exempel på tendenser i samma riktning återfinns under namn bekanta från den wilhelminska eran som "krigssocialism", "kate-dersocialism", "statssocialism", och Friedrich Naumanns (1860–1919) *National-Soziale Verein*. Just Naumann efterlyste redan 1895 en "regerings-fähig" socialism och slog fast att "[e]n sådan socialism måste vara tysk-nationell".⁴⁸

Naumann har därför framhållits som den begreppsliga och ideologiska innovatören som först formulerade ett uttryckligt "nationalsocialistiskt" program.⁴⁹ Även om det är oklart i vilken utsträckning han faktiskt använde det exakta ordet *Nationalsozialismus* så utgör hans och hans partis idéer och språkbruk en tydlig exponent för en ideologisk tendens eller tankestil som börjat ta form under det sena 1800-talet. Användandet av socialismbegreppet för olika typer av mer eller mindre kontrarevolutionära projekt går ända tillbaka till 1870-talet och formulerades redan då medvetet riktat mot den framväxande socialdemokratin.⁵⁰ Redan vid sekelskiftet 1900 etablerades partier med beteckningar som i olika former kombinerade "national" med "social" i flera europeiska länder, varav Naumanns kortlivade *National-Sozialer Verein* är ett av de mest kända.⁵¹

Den "nationella socialismen" utgjorde ett svar på nationalstatens pågående demokratisering, en stabiliseringssemantisk innovation om man så vill, utgående från en reaktion på tendenser i tiden som kulturpessimism och imperialism samt skräcken för "massamhället" och uttryckte ett hopp om en stundande regeneration som brott med en pågående degeneration. Det är tydligt att den här tankestilen slog an hos delar av samhällseliten och en rad framstående företrädare för den nya samhällsvetenskapen kan räknas bland dess tillskyndare – som Gustave Le Bon, Vilfredo Pareto, Robert Michels och Werner Sombart.⁵² Naumann inspirerades för övrigt till grundandet av *National-Soziale Verein* av ingen mindre än Max Weber.⁵³

Här framträder alltså konturerna av en tankestil som under årtiondena före den konservativa revolutionen ger tydligt uttryck för dess centrala politiska motiv. Det har föreslagits att redan delar av den wilhelminska erans radikala nationalister skulle kunna betecknas som "reaktionära modernister" och även kontinuiteten mellan Naumann och den konservativa revolutionen har påpekats.⁵⁴ Reinhart Koselleck menade å sin sida att den "arsenal av föreställningar" som på ett så ödesdigert sätt kom att forma Tysklands historia fram till 1945 "i sitt kärnbestånd" förelåg redan

kring 1890.⁵⁵ Det är dock viktigt att understryka att det tankekollektiv som utvecklade den här stilen inte var uteslutande tysk.⁵⁶

Koselleck beskriver den franske författaren och politikern Maurice Barrès (1862–1923) som upphovsman till ”den första medvetna” teorin ”under beteckningen ’nationalism’”.⁵⁷ Denne Barrès var enligt Zeev Sternhell den första som uttryckligen använde sig av den explicita begreppskombinationen *socialisme nationale* 1898. I kontrast till exempelvis den i liberalismen fortsatt förankrade Naumann opponerade sig Barrès kraftigt mot den tredje republikens liberalism, positivism, materialism och dess ”rationalistiska individualism” och framhöll istället det nationella kollektivet och behovet av ett skärpt auktoritärt styre.⁵⁸ Mot modernitetens rotlöshet – en av hans samtidskritiska romaner bär titeln *Les Deracinés* (1897) – förespråkade han en förståelse av Frankrike i termer av ”jorden och de döda”, *la terre et des morts*.⁵⁹

En nationell sammanhållning på denna grund skulle dock kräva ett svar på den sociala frågan och det var därför Barrès nationalism också inkluderade en ”socialism”, dock en nationalistisk sådan i kamp mot den internationella socialismen, mot ”den internationella finanskonspirationen” och mot ”de interna fienderna”, därmed särskilt menat judar.⁶⁰ Antisemitism var en helt central del av antidreyfusarden Barrès program och den kunde på typiskt maner både riktas mot inhemska judar och mot utländska judar som representanter för det internationella spekulationskapitalet. Barrès huvudfråga var protektionism, syftande till att skydda franska arbetare och inhemsk produktion, även om hans centrala målgrupp var bönder och småborgare.⁶¹ Programmet var i linje med den vidare tankestilen hos unghögern inte tillbakablickande och nostalgiskt, utan syftade till en modernisering och ett ”sammanfogande av det gamla Frankrike med demokratin i socialismen” genom ett överskridande av arvet från 1789, som Barrès uttryckt det redan 1891.⁶²

Ett intellektuellt fundament för Barrès innovation var en syntes av socialdarwinism och masspsykologi ut vilken han med Sternhells ord formulerade ”principerna för individens underordning under kollektivet och den nationella samhällskroppens integritet”.⁶³ Barrès stod enligt Sternhell ut som exemplarisk företrädare för tidens intellektuella intresse för olika former av omedvetna sociala processer och det irrationella samt för en stark antimaterialism, en kombination som indikerar en stark idémässig likhet med de tankegångar om ”anden, viljan och instinkterna” som dominerade den konservativa revolutionen i Weimartyskland en generation senare.⁶⁴ Den socialdarwinism som kommer till uttryck i den här formen av nationalsocialism är mer igenkännbar i termer av ”survival of the fittest”-andans agonistiska konkurrens projicerad på nationella kollektiv och mindre som en utvecklad rasteori, även om sådana inslag

förekommer.⁶⁵ Barrès menade att det inte fanns några rena raser, men som Sternhell understryker hindrade detta honom inte från att ändå uttrycka idéer om behovet av att renas och ”återigen bli” (*redevenir*) en fransk ras.⁶⁶ Bristen på en utvecklad rasteori ska inte heller tas som intäkt för en frånvaro om föreställningar om rashierarkier.

Både Mohler och Sternhell framhöll Barrès närhet till och inflytande på den tyska konservativa revolutionen.⁶⁷ Observationen stärker antagandet om en vidare idé- och språkbruksmässig kontext i sekelskiftets Europa av den typ som beskrivits ovan, där en serie *mixta composita* för-enande höger- och vänster-kodad terminologi formulerades i syfte att begreppsliggöra överskridandet av 1800-talets politiska universum och att hantera utmaningar uppkomna genom den ekonomiska och sociala utvecklingen under 1800-talets andra hälft. Vi kan alltså se framväxten av en ny tankestil som uppvisar en stark medvetenhet om förändrade sociala, ekonomiska och tekniska förutsättningar för att upprätthålla och utveckla samhällelig ordning, hierarkier och produktivitet, i en nationalism förstådd i organiska och kollektivistiska termer.

Nationalsocialismen i denna tappning – vad som också beskrivits som en ”högersocialism”⁶⁸ och som nästa avsnitt kommer visa var mycket lik Kjelléns unghöger – var ett av uttrycken för en ny form av högerpräglad nationalism som växt fram efter revolutionerna kring 1848, då nationalismen haft en starkare liberal och progressiv prägel.⁶⁹ Att en vänsterkodad term som ”socialism” också kunde följa med i sammanhanget är alltså föga förvånande. Den här typen av nationalism kallas ofta för ”integral nationalism”, efter den *nationalisme intégrale* som formulerades av Barrès samtide Charles Maurras (1868–1952). I allt för detta sammanhang väsentligt låg Maurras här nära Barrès och det är ingen slump att termen ”integral nationalism” i forskningen kommit att användas för att beskriva en vidare uppsättning politiska projekt, inklusive Kjelléns.⁷⁰ Det här inskräpper behovet av att skärskåda Kjelléns egen politiska identifikation med särskild hänsyn till detta sammanhang.

Kjelléns nationalsocialistiska unghöger

Frågan är alltså hur väl Kjelléns tänkande svarade mot de motiv som utmärkte den europeiska unghögerns stil. Men i sammanhanget är det också viktigt att försöka utröna i vilken utsträckning verkligt tankeutbyte kan beläggas; att kunna peka på likartade idéer och ”paralleller” är en sak, men referenser är tveklöst något mer konkret. En viktig aspekt av Kjelléns ideologiska koordinater och hans förståelse av begreppet nationalsocialism blir synlig i hans förhållningssätt till Friedrich Naumann och dennes *National-Soziale Verein*. I vilken utsträckning är den konservativa

revolutionen och den förnazistiska nationalsocialismens motiv även spårbara i en bredare och liberalt präglad rörelse som denna?

Det är tydligt att åtminstone Kjellén, som var mycket väl medveten om både *National-Soziale Vereins* politik och Naumanns författarskap, inte betraktade sig som särskilt befryndad med dem. I en direkt referens till Naumann och hans parti från 1905 konstaterar Kjellén att "[ä]fven pastor Naumann – stiftaren af den 'nationalsociala' rörelsen [...] anser det hopplöst att för närvarande kämpa för en engelsk parlamentarism". Han tillägger i en senare anmärkning att Naumanns förhoppning om en regeringsmajoritet för vänstern tycks mer fjärran än den högermajoritet som denne förklarat vara otänkbar.⁷¹ Distanseringen är tydlig; Kjellén räknar Naumann som en vänsterman och använder som synes inte heller begreppet nationalsocialism för att beskriva Naumanns rörelse. Det gjorde inte heller Kjelléns i tiden närmaste recipienter (vilka bör ha varit medvetna om denna möjliga koppling).⁷²

Här finns en påtaglig skillnad mot hur Kjellén förhöll sig till Maurice Barrès, som överlag utgör en intressant jämförelsepunkt när det handlar om Kjelléns relation till den europeiska unghögern. Inget indikerar att Kjellén hämtade sin egen förståelse av termen nationalsocialism från Barrès, men han var bekant med denne och Maurras och deras ideologiska program. I andra utgåvan av *Stormakterna* från 1912 noterar Kjellén uppdykandet av en fransk "unghöger" med "stark monarkistisk betoning" i "litteratur och press", med särskild hänvisning till just de båda.⁷³ 1915 skriver Kjellén att exemplet Barrès visat "huru allvarligt" den franska unghögern "längtat ut ur den parlamentariska 'kloaken'".⁷⁴ I artikeln "Fransk nationalism på inre linjen" från 1920 utvecklar han resonemangen i mer öppet hyllande ordalag och knyter då även Georges Sorel till den franska unghögern. Sorels predikande av "den manliga beslutsamheten, hårdheten, hänsynslösheten" hade tillsammans med Barrès och Maurras öppnat "dörrar och fönster i rummet med den materialistiska 'upplysningens' instängda luft. Friska fläktar strömmade in, obegränsade vidder började skönjas". Att Kjellén, som annars omvitnats vara så befriad från den, var medveten om vilken roll just antisemitismen spelat för de båda antidreyfusarderna Barrès och Maurras bekräftas av att han med erkännande lyfter fram hur väl de kämpat mot de "judiska ideologer" som "hade greppet om den allmänna opinionen".⁷⁵

Det här säger förstås inte att Kjellén direkt delade de franska nationalisternas antisemitism, men det visar också att han inte var främmande för den. Ovedersägligt är dessutom att Kjellén hade vissa föreställningar om rasens politiska betydelse, även om han aldrig förde några utförliga resonemang om konkretiserade dessa föreställningar – de artikulerades snarare som etablerat faktum än som något krävande utredning.⁷⁶ Om

detta råder förstås ingen dispyt i diskussionen, men jämförelsen med nazismen riskerar att spela ned betydelsen av Kjelléns rastänkande – även om det är uppenbart att han vid en sammanvägning av faktorer ser geografin som en mer avgörande politisk faktor än ras.⁷⁷ Angående just antisemitismen kan det helt enkelt vara så att Kjellén, utifrån en avvägning av faktorer som geografi, ras och historia, såg den judiska befolkningen som ett möjligt problem för andra nationer, men inte för den svenska, åtminstone inte för tillfället. Rashierarkier förefaller hur som helst vara något självklart för Kjellén.

På ett liknande sätt är det med den nazistiska ”antiintellektualism” som Elvander menade att Kjellén inte delade.⁷⁸ Även detta måste betraktas som en sanning med modifikation, eftersom Kjellén uppenbarligen välkomnade de franska nationalisternas uppgörelse med, som han skriver, ”den materialistiska ’upplysningen’”. Det är tydligt att han deltog i 1890-talets kulturpessimistiska konfrontation med vad som har kallats för det sena 1800-talets ”nya upplysning”.⁷⁹ Det är här och inte i relation till romantiken som man bör lokalisera hans idealistiska förnufts kritik.⁸⁰ Som Sternhell påpekar kunde den framväxande samhällsvetenskapen effektivt användas för att understödja ett program som Barrès – eller då Kjelléns – genom intresset för och det systematiskt syftande utforskandet av det irrationella i samhällslivet.⁸¹ Kjelléns organiska statslära må bygga vidare på tyska och inhemska idealistiska traditioner, men den gör så som en del av ett nytt post-darwinsk paradigm, där de ges ny innebörd i förhållande till nya samhälleliga omständigheter. Det syns i Kjelléns form av socialdarwinism, vilken kanske tydligast kommer till uttryck i hans organiska statslära. Men den uttrycks också som en kritik av liberalt sinnad ”öfverkultur”, för vilken mänskligt lidande framstår som meningslöst. Denna idé är missriktad och saknar förståelse för vad som enligt Kjellén är vägen till ”människans verkliga förbättring”: ”*lidandets mörka väg*”. Eftersom det rätta vapnet i kampen mot lidandet är ”*människans kraft att bära lidandet*” bör tyngdpunkten ”ligga på att stärka denna kraft”.⁸²

Kjelléns omnämnande av de franska nationalisterna som en ”fransk unghöger” visar att han högst medvetet identifierade sig med det projekt som Barrès kallade nationalsocialistiskt. Kjelléns upprepade insisterande på en organisk förbindelse mellan folk och jord påminner dessutom starkt om Barrès formulering *la terre et des mortes*, även om han uttrycker det ännu mer drastiskt: ”[d]et är en sällsam tanke detta, att själfva det bröd vi äta kan hafva spirat i döde fäders mull”; ”att vi i landets söner kunna se *levande stycken af landets jord*”.⁸³

Nationen utgör för Kjellén en ”högre person” än individen, ”*i hvars högre enhet vi enskilde individer, till en sida af vårt väsen, uppgå och sammansmälta, liksom cellerna smälta samman i vår egen kropp*”.⁸⁴ Denna organism har

en lokalisering i rummet, genom rikets geografiska utsträckning, samt en tidlig utsträckning i historien, men har en i någon mån självständig existens i förhållande till den för tillfället existerande befolkningen. Det högre nationella politiska målet består för Kjellén i att genom kännedom om "folksjälens verkliga grund" söka "att *fullkomna folkanlaget* genom att ständigt utveckla och förbättra typen".⁸⁵ Som Patrik Hall påpekar i sin studie av den svenska nationalismens historia åskådliggör Kjellén skillnaderna mellan en äldre, mer liberalt sinnad nationalism à la Geijer och den nya "integrala nationalismen" à la Maurras: för Geijer rör det sig om "en förening mellan staten och de enskilda personligheterna", medan Kjellén föreställer sig en förening mellan staten och nationen som två organiska helheter. Och medan Geijers organiska teori separerade samhällsliga beståndsdelar med respekt för deras olikhet i gemenskap så handlade Kjelléns istället om att just *integrera dem* i ett sammanhållet helt.⁸⁶

Det unghögerprogram som Kjellén för detta syfte börjar formulera efter unionsupplösningen påminner också om Barrès idéer om behovet av att försona det faktiska folket med nationen genom att adressera den sociala frågan. Föreningen genom sociala reformer har dock sina gränser. Ett ökat inflytande för arbetarklassen får inte ske på böndernas bekostnad och Kjellén vill särskilt värna vad han beskriver som "medelståndet" – hantverkare, "smärre handlande" och fabrikanter, som tillsammans utgör grunden för det "produktiva kapitalet" och som behöver skyddas mot de internationellt rörliga storheterna kapital och arbete.⁸⁷ Kjellén är alltså knappast "antikapitalistisk", även om han är motståndare till frihandeln och "trusterna" och vill se staten ta en mer aktiv roll i den ekonomiska politiken.⁸⁸

Även ekonomin måste förstås inom ramen för den organiska enheten. En central punkt i programmet är protektionism: "importtull på spannmål, exporttull på järnmalm".⁸⁹ Detta sammanfattar kärnfullt Kjelléns program för ekonomisk modernisering: värnandet om jordbruket, utvecklandet av industrin; "export af fabrikat på grundval af en allt mera folkförtätande industri, stödd af och stödjande ett allt intensivare bedrifvet jordbruk".⁹⁰ För detta syfte vill Kjellén se en inre kolonisering av Norrland, vilket han uttrycker i exakt de termerna.⁹¹ Utvecklingen av ett kritiskt perspektiv på det svenska förhållningssättet till Norrland och Sápmi har passerat utan större spår i diskussionen om Kjellén, men borde bidra till att nyansera bilden av unghögerns ambitioner – Norrland gav dem tillgång till en sublimerad form för den imperialistiska expansionspolitik som var framträdande i samtida europeiska strömningar.⁹²

Kjelléns unghögerprogram som det formuleras i antologierna *Nationell samling* (1906) och *Ett program* (1908) svarar alltså väl mot den europeiska unghögerns centrala motiv, särskilt Barrès. Sociala reformer i syfte att

försona folket med nationen, protektionism som ett verktyg för att skydda inhemskt arbete och produktion, men en primär omsorg om det "produktiva" medelståndet (en grupp som inbegriper vad Kjellén avser med "bönder", vilket självklart inte ska förstås som lantarbetare i allmänhet). Utöver det kan vi se samma organiska nationsföreställning, tillsammans med socialdarwinism och viljefilosofisk antimaterialism hos Kjellén som hos tankekollektivet i stort. Kjellén är inte lika uppenbart antisemitisk som Barrès, men uppvisar en tydlig idé om rashierarkier även om hans rastänkande inte förefaller särskilt välutvecklat och ras för honom framstår som mindre avgörande än geografiska faktorer.

Elvander menar att Kjellén då han, tillfälligt, försökte sammanfatta sina idéer som nationalsocialistiska i allt väsentligt övergivit sitt unghögerprogram.⁹³ Det må vara sant i termer av vissa konkreta reformförslag, men när det gäller motivbilden i stort fortsätter Kjellén att förhålla sig till och utveckla samma tankestil. Han relaterar också till samma tankekollektiv och utökar rentav referenserna till detta. Dessutom bevarar han beteckningen unghöger efter att programmet, åtminstone i sin sociala del, tycks ha spelat ut sin roll för honom. Elvander tvekar inte heller att framhålla Kjelléns antiliberalism och demokratiskepsis (ett annat motiv i den aktuella tankestilen) – där den förra förblir konstant och den senare får ett förstärkt uttryck i Kjelléns senare politiska författarskap. Men ett viktigt motiv ur den europeiska unghögerns tankestil kommer till uttryck i just det begrepp som Elvander framhåller som av perifer betydelse för "Kjelléns åskådning"; nationalsocialismen.

I "Partier och idéer", ursprungligen publicerad 1910, ger Kjellén sitt politiska författarskap en historiefilosofisk inramning. Vitalis Norström hade i sin bok *Masskultur* ställt upp liberalismens och konservatismens respektive idéer i en beständig dualistisk motsättning och i förhållande till denna uttryckligen förvägrat socialismen någon substantiell betydelse.⁹⁴ Mot detta vill Kjellén invända att den rätta motsättningen går mellan progression och konservatism och att liberalismen under en period i västerlandets historia representerat det progressiva momentet. Progression och konservatism kan i sin tur förstås som historiska processer av expansion och koncentration. På 1800-talets liberala expansion måste nu följa en period av koncentration, representerad av Kjelléns konservatism. Kjellén ifrågasätter alltså inte liberalismens historiska legitimitet: istället omfamnar han den i syfte att stärka det konservativa momentets politiska legitimitet i samtiden. För att konsolidera de väsentliga framstegen i den värld som den liberala progressionen skapat krävs nu en koncentration. Socialismen är därför det idémässiga svaret på liberalismens epok, men man får inte missta "det socialistiska partiet" för "den socialistiska idén".⁹⁵

Vid sidan av koncentration ser Kjellén i socialismen en betoning på kollektivism snarare än på individualism och på ordning snarare än frihet. Han uttrycker det som att det är en "accent på statsmakten" som är "det framtidsdugliga i socialismen".⁹⁶ Med en bild av ordningsamma första maj-tåg i Göteborg efterlyser Kjellén något motsvarande "i fosterlandets namn". Med hans egna ord: "Socialismen som parti inskränker denna idé till arbetareklassen. Däraf dess samhällsvåda. Vidga ut idén öfver hela folket – tänk en nationalsocialism i stället för klassocialism – och det samhällsvådliga blir en härlig samhällsstyrka!"⁹⁷

Att Kjellén inte vidareutvecklade sina idéer under namnet "national-socialism" må vara sant, men hans sätt att använda ordet sätter det ändå i förbindelse med idémässiga huvudlinjer i hans politiska författarskap. Redan i "Reaktion" från 1897, återtryckt i *Nationell samling*, skriver Kjellén att historien framåtskrider genom ett samspel mellan progression och reaktion, som han även här beskriver som alternerande i en rörelse av expansion och koncentration. "[L]agen för all historia", skriver han, är "en enda väfnad af framåtskridande och tillbakagång, af progress och reaktion efter hvarandra". För Kjellén är isbrytarens gång i "zigzag" en passande metafor för den historiska rörelsen.⁹⁸ Expansion sker då frihetens idé bestämmer utvecklingen, koncentrationen följer då det istället är samhörighet som bestämmer. Historiens mål ligger enligt Kjellén därför "på jämviktspunkten mellan friheten och solidaritetsidén".⁹⁹

Samma grundidé, med väldigt likartat uttryck, syns i det Kjellén senare kallar för 1914 års idéer. I sammanhanget är det värt att påpeka den betydelse som dessa idéer som motiv kom att få för den tyska konservativa revolutionen; de kan betraktas som synonyma eller åtminstone tätt förbundna.¹⁰⁰ I sina texter om 1914 års idéer refererar Kjellén till begreppets upphovsman Johann Plenge, men också till andra tyska intellektuella nationalisterna som Werner Sombart och Paul Rohrbach.¹⁰¹ Detta är ännu ett uttryck för en direkt koppling till den europeiska unghögern, men Kjellén var här inte en passiv sammanställare av impulser utifrån. Faktum är att just detta kanske är det starkaste uttrycket för hans deltagande i den europeiska unghögerns tankemässiga växelverkan, för i själva verket bidrog Kjellén starkt till formuleringen av 1914 års idéer som idépolitiskt slagord, inte minst genom att systematiskt formulera dem i opposition till 1789 års idéer.¹⁰²

Kjellén formulerade dessa idéer i två huvudsakliga publikationer från 1915; en artikelserie på svenska i *Nya Dagligt Allehanda* och en liten bok på tyska som kom att bli en berömd storsäljare.¹⁰³ Kjellén bygger vidare på Sombart och Plenges redan publicerade idéer, vilka utgått från en distinktion mellan 1789 som grundläggande för en borgerlig era av handel och frihet, medan vad som ska följa av 1914 är en era av ordning och

organisation. Striden må i sin konkreta form stå mellan folk, särskilt mellan tyskar och briter, men det rör sig i själva verket om en strid mellan världsåskådningar. Kjellén formulerar motsättningen som att 1789 års frihet står mot 1914 års ordning, jämlikhet mot en rättfärdighet ”som ser till förtjänst och verkligt värde”, medan broderskap omformuleras till ”barnskapet i ett fadershus”.¹⁰⁴

Framhållandet av 1914 års idéer och ordningens princip innebär dock inte att Kjellén vill avfärda frihetsprincipen i sig. Han är noggrann med att understryka behovet av jämvikt mellan de båda. Men detta kan i linje med isbrytarmetaforen ovan i vissa lägen kräva att man ”lutar” över åt ettdera hållet då den andra principen gått för långt. Kjellén skriver att 1789 förhåller sig till *l'ancien régime* som antites till tes, medan 1914 förhåller sig till 1789 som syntes till antites.¹⁰⁵ Det är värt att notera att Kjellén, med hänvisning till Plenges bakgrund i den tyska socialdemokratin, understryker att 1914 års idéer också är ett uttryck för national-socialismens idéer – den tyska organisationen är alltså synonym med ”socialiststaten” och representerar ”en *koncentration af statslivet* gent emot anarkien, som lurar på botten af 1789 års individualism”.¹⁰⁶ I det här sammanhanget hänvisar Kjellén tillbaka till den artikel från 1910 där han använt begreppet nationalsocialism för sin sak.

I en uppföljande artikel två år senare konstaterar Kjellén att ”om de tyska vapnen icke skulle helt triumfera, så är den *tyska tanken* redan herre öfver världen – ty ’die deutsche Organisation’ och 1914, de äro ett”.¹⁰⁷ Efter krigsslutet är Kjellén inte längre lika säker på sin sak och hans skrivande får en dystrare, mer uppgiven ton. Han har vid det laget redan länge ägnat sig åt analyser av hur en annan statsform hägrar bortom och efter den inbrytande demokratiska ordningen, vilken han spår kommer bli kortlivad. Istället väntar en mer diktatorisk statsform som han kallar principat eller ”cäsarism”, vilken han conceptualiserar på olika sätt, efter världskriget med explicita hänvisningar till författare som Oswald Spengler och Gustave Le Bon. Den analysen har dock en lång förhistoria i Kjelléns författarskap, men han omfamnar den efter 1918 med mer övertygelse och, som Elvander påpekar, närmast med önskan.¹⁰⁸ Strax innan sin död ska han ha talat om Mussolini som en möjlig bekräftelse på sina teser om ”cäsarismen”, men det är värt att notera att han spårade samma tendenser redan 1906 i Theodore Roosevelt.¹⁰⁹

I den här auktoritära synen på demokratin och vad som närmast är att betrakta som ett begynnande omfamnande av cäsarismen blir det tydligt att Kjellén ger uttryck för ytterligare ett motiv ur den europeiska unghögerns tankestil. Att han gör det med direkt hänvisning till två intellektuella som kan räknas till den europeiska unghögern, Spengler och Le Bon, gör närheten ännu tydligare. Han delade till fullo det övriga

tankekollektivets idé om behovet av att "avpolitiserat samhället" och "renodla statsintresset" – demokratins sätt att politisera allt och var och en är förödande inte bara för samhället utan kommer inom kort underminera även den själv.¹¹⁰ Att nationen utgör politikens centrum för Kjellén betyder inte att han ser folkligt politiskt engagemang i staten som något gott eller nyttigt, tvärtom.

Kjelléns förhållningssätt till den europeiska unghögerns demokratisk-episk och cesaristiska idéer är alltså tydligt, han tvekar inte heller att direkt knyta an till dit hörande tänkare. Hans förhållningssätt till liberalismen är dock inte lika kategoriskt avfärdande som man skulle kunna ledas att tro. Det är tydligt att Kjellén betraktar liberalismen som historiskt passé och så att säga beskriver 1800-talets frihetsexpansion som redo att ersättas av en solidaritetskoncentration, men som han själv formulerar det är 1914 års idéer att betrakta som en syntes i förhållande till 1789, inte en antites: det handlar här om framträdandet av "en högre positiv idé".¹¹¹ Det här är en konkretion av vad Kjellén i "Reaktion" redan 1897 uttrycker i termer av behovet av en "zigzag"-rörelse mellan expansion och koncentration, vilken faktiskt bidrar med ett förklarande element till den vidare europeiska unghögerns "reaktionära moderniseringssträvanden", vilka kommer till uttryck i terminologiska innovationer som "national-socialismen" och besläktade begrepp.

Slutsatser

I sin studie av Kjellén och nazismen konstaterade Elvander att denne "sammankopplade skilda idékomplex på ungefär samma sätt som de nazistiska propagandisterna". Kjellén hade också inordnat "dessa idéer under *en ledande synpunkt*: nationens ära, storhet och styrka" och med sin geopolitiska teori mer direkt bidragit till "en väsentlig del av den nationalsocialistiska ideologien".¹¹² Elvander ville, som påpekats ovan, trots detta inte fullt ut identifiera Kjellén med nazismen: Kjellén var enligt honom ingen "rasfanatiker" eller "judehatare", han delade inte nazismens "antiintellektualism" eller dess "benägenhet att hylla våldet och den handlingseggande myten" och i förlängning av detta var Kjellén inte någon anhängare av användandet av fysiskt våld för politiska syften.¹¹³

Som min framställning ovan visat finns det anledning att krympa den distans Elvander menade skilde Kjellén från nazismen. Kjellén var måhända ingen rasfanatiker eller judehatare, men visade större förståelse för antisemitism och rashierarkier än vad Elvanders omdöme kan leda en att tro. Det är också tydligt att Kjellén såg en positiv kraft i "den handlingseggande myten" och den våldsamhet som utmärkte vad han betraktade som en fransk variant av unghögern. Utöver detta visar min

framställning att den sammankoppling av idékomplex, vad jag har beskrivit som motiv inom den europeiska unghögern, som Elvander tillskriver "de nazistiska propagandisterna" i själva verket förutom av Kjellén alltså även gjordes inom ett tankekollektiv som tog form redan under 1890-talet.

Kjelléns tänkande kan trots detta inte reduceras till en del av fascismens förhistoria, men det faktum att kopplingen finns där kan inte heller avfärdas eller för den delen spelas ned: det är i själva verket en viktig del av den politiska idéhistorien att fascismen i sig inte täcker hela den yttersta högerns politiska tänkande, men att den samtidigt växer ur och överlappar delar av den. Den här överlappningen är rentav vad som möjliggjorde fascismens samarbeten med andra högerkrafter och som då det varit aktuellt berett den tillträde till makten. Orsaken till detta är lätt att se. Vad vi efter Kjellén kan kalla den europeiska unghögern formulerade under perioden 1890–1920 en form av "stabiliseringssemantik" som utvecklades till ett nytt politiskt språkbruk med distinkta gemensamma inslag. En kulturpessimistiskt förstådd samhällskris, relaterad till masssamhällets framväxt och tidens progressiva ideal, skulle bemötas med aktion och nationellt sinnade reformer snarare än reaktion och restauration. Industrialisering och modern samhällsorganisering var fullt möjliga att greppa från höger. Individualism och materialism, centrala aspekter av den föreställda kulturkrisen, skulle bemötas med nya kollektivistiska ideal i form av en organisk nationsförståelse samt med en voluntaristisk antimaterialism. Som exemplet Naumann visar kunde motiv ur den här tankestilen också finna spridning och mötas med gillande i bredare borgerliga sammanhang.

Vad den här artikeln har visat är att Kjellén var en aktiv del av det här kollektivet och att han även mottogs som sådan. Kjellén var engagerad i ett utbyte med Sombart och Plenge. Han refererade och arbetade vidare med begrepp och idéer hämtade från Spengler och Le Bon. Dessutom knöt han aktivt an till Barrès och Maurras, som han – till skillnad från Naumann – såg som politiskt beslätade med honom själv. Kjelléns bruk av centrala motiv är på det stora hela mycket snarlik den som präglar den europeiska unghögerns tankestil.

Att läsa Kjelléns politiska författarskap som ett bidrag till detta tankekollektiv och dess stil ger värdefulla verktyg för att utveckla vår förståelse av både dem och Kjellén. Inte minst gäller det Kjelléns teori om en historisk oscillation mellan expansion och koncentration, vilken komplicerar tanken om en cirkulär-revolutionär tidsuppfattning som utmärkande för hans tids unghögar. Överskridandet av 1800-talets politiska värld och ideal ska enligt Kjellén ske med hjälp av medel frambringade av den själv och i kontinuitet med den. Det rör sig om en uttrycklig reaktion, men om

en bevarande och syntetisk sådan snarare än om ett antitetiskt brott. Alldeles oavsett detta formerade sig Kjelléns europeiska unghöger som ett aktivt hinder för egalitära strävanden mot emancipation i sin egen tid och i den mån deras tänkande utövar något inflytande idag är det i den pågående autokratiseringens tjänst. Här behövs mer arbete, rörande Kjellén och hans kontext, men också andra relaterade sammanhang, för en bättre historisk förståelse av de skeenden vi själva nu upplever.

Noter

1. Jag vill tacka två anonyma bedömare för värdefulla kommentarer. Jag vill också tacka Rebecka Dahlkvist och Arne Rasmusson, båda vid Göteborgs universitet, för fruktbara utbyten. Eventuella tillkortakommanden ska enbart lastas författaren.

2. Nils Elvander, *Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865–1922* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1961), 256; Simon O. Pettersson, *Svenska konservativa profiler* (Djursholm: Realia förlag, 2017), 94–98.

3. En hörnsten utgörs här av antologin *Rudolf Kjellén. Geopolitiken och konservatismen*, eds. Bert Edström, Ragnar Björk och Thomas Lundén (Stockholm: Hjalmarsson & Högberg, 2014); *Statsvetenskaplig tidskrift* 127, no. 1 (2025) innehåller ett symposium om Kjellén.

4. Ett undantag utgörs av Markus Lundström, ”Den svenska radikalnationalismens genesis”, *Historisk tidskrift* 145, no. 2 (2025), som undersöker Kjellén tillsammans med några av hans svenska generationskamrater.

5. Jag skiljer här mellan ”nazism” (som en beskrivning av det hitleristiska partiet NSDAP:s ideologi och dess utlöpare) och ”nationalsocialism”, detta för att kunna föra en nyanserad diskussion av terminologin före och bortom DAP:s namnbyte till NSDAP och partiets appropriering av begreppet 1921. Vidare så kommer jag huvudsakligen att använda ”fascism” som analytisk term, i linje med etablerade forskningstraditioner, snarare än att direkt syfta på Mussolinis PNF.

6. Närmare bestämt i Rudolf Kjellén, ”Idéer och partier” i *Politiska essayer II. Studier till dagskrönikan (1907–1913). Andra samlingen: Samhälls- och författningsspolitik* (Stockholm: Geber, 1915 [1910]), 22. Kjellén använder begreppet igen när han vid ett senare tillfälle refererar tillbaka till denna artikel, se vidare nedan.

7. Elvander, *Harald Hjärne*, 308; Erik Arrhén, *Rudolf Kjellén och ”unghögern”* (Stockholm: Sveriges nationella ungdomsförbund, 1933), 77, emfas i original.

8. Distinktionen är inte självklar och behandlas generellt som icke-existerande i relation till Kjelléns författarskap, men jag menar att det finns genererelaterade avsiktsskillnader att ta hänsyn till, även om det vetenskapliga verket kan bidra med siktdjup vid analysen av Kjelléns politisk-ideologiska tänkande. I huvudsak följer jag dock Kjelléns egen utfästelse om att ”[d]en politiska teorien uppdragar möjligheter; det ankommer på statskonsten att göra dem till verkligheter”, Rudolf Kjellén, *Världskrigets politiska problem* (Stockholm: Bonnier, 1915), 173. Kjelléns politiska författarskap kan därmed läsas som ett försök att förverkliga hans teori.

9. Ludwik Fleck, *Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum. Inledning till läran om tankestil och tankekollektiv* (Stockholm/Stehag: Symposium, 1997), 48. Emfas i original.

10. Fleck, *Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum*, 100.

11. Herbert Tingsten, "Statskunskapen och den politiska utvecklingen", i *Samhällskrisen och socialvetenskaperna*, eds. Gunnar Myrdal och Herbert Tingsten (Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag, 1935), 55.
12. Adrian Molin, *Ett svenskt perspektiv på den nazistiska idékretsen* (Stockholm: Nordiska bokhandeln, 1934), 37–38; se även Edvard Thermanius, *Geopolitik och politisk geografi* (Lund: Särtryck ur Statsvetenskaplig Tidskrift, 1937), 4.
13. Erik Arrhén, *Rudolf Kjellén*, 77. Se Erik Arrhén, *Hitler: tysk nationalism och national-socialism* (Stockholm: Norstedt, 1932) för en tydlig gränsdragning gentemot nazismen, syftande till att visa på dess avvikelser från en "sund" nationalism. Eric Wärenstam, *Sveriges nationella ungdomsförbund och högern 1928–1934* (Stockholm: Norstedt, 1965), 185, 257–258, menar att detta är i linje med en bredare tendens inom den svenska högern.
14. Se Stefan Olsson, *Den svenska högeranspassning till demokratin* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2000), 230, 232, 240; Torbjörn Nilsson, *Mellan arv och utopi. Moderata vägval under hundra år, 1904–2004* (Stockholm: Santérus förlag, 2004), 133–135.
15. Nils Elvander, "Rudolf Kjellén och nationalsocialismen", *Statsvetenskaplig tidskrift* 59, no. 1 (1956).
16. Elvander, "Rudolf Kjellén", 15.
17. Elvander, "Rudolf Kjellén", 40.
18. Elvander, "Rudolf Kjellén", 40–41.
19. Elvander, "Rudolf Kjellén", 41. Eric Wärenstam, *Fascism och nazism i Sverige* (Stockholm: Almqvist och Wiksell, 1972), 12–13, uttrycker sig mer anklagande angående Kjelléns närhet till den nazistiska ideologin.
20. Se Lundström, "Den svenska radikalnationalismens genesis", 188.
21. För två klassiska exempel på sådana studier, se Fritz Stern, *The Politics of Cultural Despair: A Study in the Rise of the Germanic Ideology* (Berkeley: University of California Press, 1974 [1961]) och George L. Mosse, *The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich* (London: Weidenfeld and Nicholson, 1966 [1964]).
22. Roger Griffin, *The Nature of Fascism* (London: Routledge, 1993 [1991]).
23. Griffin, *Nature of Fascism*, 77, 159–161.
24. Ola Larsmo, *Tio lektioner i svensk historia* (Stockholm: Kaunitz-Olsson, 2021), 54–55; Ola Larsmo, "Det svarta nätet. Om unghögern, Sveriges nationella förbund och Sverigedemokraterna", i *De intellektuellas förräderi? Intellektuellt utbyte mellan Sverige och Tredje Riket*, eds. Maria Björkman, Patrik Lundell och Sven Widmalm (Lund: Arkiv förlag, 2016), 311, 336.
25. Maja Hagerman, *Minnesbrunnen. Om helgon, skullmätare och hotet mot demokratin* (Stockholm: Norstedts, 2022), 168, 170.
26. Lundström, "Den svenska radikalnationalismens genesis", 187.
27. Christian Abrahamsson, *Radikalkonservatismens rötter – Rudolf Kjellén och 1914 års idéer* (Stockholm: Timbro, 2021), 64.
28. Abrahamsson, *Radikalkonservatismens rötter*, 65. Liknande iakttagelser om Kjelléns relation till den konservativa revolutionen görs av Svante Nordin, *Världsansens partisaner. Filosoferna, Tredje riket och den liberala demokratin* (Stockholm: Fri tanke, 2023), 65–66, samt Göran Dahl, *Radical Conservatism and the Future of Politics* (London: Sage, 1999), 43; se även Göran Dahl, *Folk och identitet. Identitarismen och dess källor* (Göteborg: Bokförlaget Korpen, 2018), 137–139; för ett tyskt perspektiv se Karlheinz Weissmann "Vorwort" i *Die Konservative Revolution in Europa*, ed. Karlheinz Weissmann (Schnellroda: Institut für Staatspolitik, 2013) 20–22.

29. Conny Mithander, "1905 – genombrottet för en ny konservativ nationalism", i *Union och secession. Perspektiv på statsbildningsprocesser och riksupplösningar*, eds. Sven Eliäson och Ragnar Björk (Stockholm: Carlsson, 2000), 213; Oscar Nygren, "'En oförskämd idealist'. Den reaktionära radikalen Adrian Molin" i *Politiskt aktörskap i en omvandlingstid. Sverige 1880–1930*, eds. Anton Jansson, Josefin Hägglund och Erik Bengtsson (Lund: Nordic Academic Press, 2024), 93.

30. Carl Schmitt, "Der Staat als Lebensform. Von Rudolf Kjellén", *Kritische Blätter* 10, no. 6 (1925), 1010.

31. Otto Koellreutter, *Grundriss der Allgemeinen Staatslehre* (Tübingen: J.C.B. Mohr, 1933), 4–5.

32. Se David Thomas Murphy, *The Heroic Earth: Geopolitical Thought in Weimar Germany, 1918–1933* (Kent: Kent State University Press, 1997), för en övergripande bild av geopolitikens roll i tyskt tänkande under perioden, med vissa referenser till Kjellén. Se även Volker Mauersberger, *Rudolf Pechel und die "Deutsche Rundschau". Eine Studie zur konservativ-revolutionärer Publizistik in der Weimarer Republik (1918–1933)* (Bremen: Schüneman Universitätsverlag, 1971), 261.

33. Se Rudolf Kjellén, "Antikrists mirakler", 21 september 1920, volym 14, 73, för en referens till titeln *Untergang des Abendlandes* (på tyska i original). Kjelléns politiska och populariserande artiklar för dagspress och tidskrifter finns samlade i en uppsättning om 15 klippböcker i Uppsala universitetsbibliotek, ibland utan angivet tidningsnamn. Artiklar därifrån refereras med titel, ursprungligt publiceringsdatum, volymnummer och sida i klippboken, som här. Kjellén förekommer inte i James Cavallie, *Spengler i Sverige. Den svenska receptionen av Oswald Spenglers teser om världshistorien och Västerlandets undergång* (Stockholm: Hjalmarsson & Högborg, 2008), men 1920 tycks allmänt ha varit Spenglers genombrottsår i Sverige.

34. Armin Mohler, *Die Konservative Revolution in Deutschland 1918–1932. Ein Handbuch. Hauptband und Ergänzungsband (mit Korrigenda) in einem Band. 5. Auflage* (Graz: Leopold Stocker Verlag, 1999 [1949]), 4–5.

35. Jämför Timo Pankakoski, "What is Conservative and Revolutionary About the 'Conservative Revolution'? Argument-Level Evidence From Three Thinkers", *Frontiers in Political Science* 4, (2022), DOI: 10.3389/fpos.2022.959411; se även Stefan Breuer, *Anatomie der konservativen Revolution. 2. Auflage* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1995).

36. Hans Freyer, *Revolution von Rechts* (Jena: Eugen Didrichs Verlag, 1932); Arthur Moeller van den Bruck, *Das dritte Reich. 3:e Auflage* (Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1934 [1923]), 264, min emfas.

37. Oswald Spengler, *Västerlandets undergång. Konturer till en morfologi om världshistorien. Första bandet: Gestalt och verklighet* (Stockholm: Atlantis, 1996 [1918]), 59.

38. Detta är en grov sammanfattning av övergripande beskrivningar av den konservativa revolutionen i Breuer, *Anatomie der konservativen Revolution*, Mohler, *Die Konservative Revolution* samt Rolf Peter Sieferle, *Die Konservative Revolution. Fünf biographische Skizze* (Berlin: Landtverlag, 2019 [1995]).

39. Jeffrey Herf, *Reactionary Modernism: Technology, Culture, and Politics in Weimar and the Third Reich* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984).

40. För en övertygande kritik av idén om den konservativa revolutionen som antikapitalistisk, se Breuer, *Anatomie der konservativen Revolution*, 23–25; se även Heide Gerstenberger, *Der Revolutionäre Konservatismus: Ein Beitrag zur Analyse des Liberalismus* (Berlin: Duncker & Humblot, 1969).

41. Christoph H. Werth, *Sozialismus und Nation. Die deutsche Ideologiediskussion zwischen 1918 und 1945* (Opladen: Westdeutscher Verlag, 1996), 278–279.
42. Kurt Sontheimer, *Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik. Die politischen Ideen des deutschen Nationalismus zwischen 1918 und 1933* (München: DTV, 1978 [1962]), 287.
43. Sontheimer, *Antidemokratisches Denken*, 160.
44. Reinhard Mehring, *Heidegger und die "konservative Revolution"* (Freiburg im Breisgau: Karl Alber, 2018), 23, 17.
45. Observationen angående uppkomsten av flera relaterade *mixta composita* under mellankrigstiden görs av Philip Manow, "Myth, Religion and Social Market Economy" i *The Oxford Handbook of Ordoliberalism*, eds. Thomas Biebrecher, Werner Bonefeld och Peter Nedergaard (Oxford: Oxford University Press, 2022), 393. Rolf Torstendahl, *Mellan nykonservatism och liberalism* (Stockholm: Svenska bokförlaget, 1969), 16, beskriver "konservativ revolution" som en *contradictio in adjecto*.
46. Armin Mohler, "Analyse von Zeev Sternhells Buch 'Weder Rechts noch Links'", i *Konservative Revolution. Ergänzungsband* (1999 [1989]), 112.
47. Mohler, "Analyse von Zeev Sternhells Buch", 112, framhåller "sozialen Nationalismus / nationalen Sozialismus" som det mest kända exemplet på en sådan "formel".
48. Citerad av Wolfgang Schieder, "Sozialismus" i *Geschichtliche Grundbegriffe bd 5 Pro-Soz* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1992), 994.
49. Asaf Kedar, "National Socialism Before Nazism: From Friedrich Naumann to the 'Ideas of 1914'", *History of Political Thought* 34, no 2 (2013).
50. Se Wolfgang Schieder, "Sozialismus", *Geschichtliche Grundbegriffe bd. 5 Pro-Soz* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1984), 982, 984–985; Werth, *Sozialismus und Nation*.
51. Karlheinz Weissmann, *Der Nationale Sozialismus. Ideologie und Bewegung 1890 bis 1933* (München: Herbig, 1998), 12, 95–96.
52. Weissmann, *Der Nationale Sozialismus*, 72; Weissmann nämner även Kjellén i sammanhanget.
53. Se Asaf Kedar, "Max Weber, Friedrich Naumann and the Nationalization of socialism", *History of Political Thought* 31, no 1 (2010).
54. Se Peter Walkenhorst, *Nation – Volk – Rasse. Radikaler Nationalismus im Deutschen Kaiserreich 1890–1914* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007), 308; Kedar, "National Socialism Before Nazism", 347.
55. Reinhart Koselleck, "Volk, Nation, Nationalismus, Masse" i *Geschichtliche Grundbegriffe bd 7 Verw – Z* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1992), 376.
56. Detta motsäger tesen om nationalsocialismen som en särskilt "germansk" ideologi, som hos Stern, *The Politics of Cultural Despair*, samt Mosse, *The Crisis of German Ideology*. Utöver Barrès (se nedan) kan man även nämna Enrico Corradini, vilken liksom Kjellén använde termen *socialismo nazionale* 1910, se Zeev Sternhell, Mario Sznajder och Maia Ashéri, *Naissance de l'idéologie fasciste* (Paris: Gallimard, 2025 [1989]), 34–35; Maddalena Carli, *Nazione e rivoluzione. Il "socialismo nazionale" in Italia: mitologia di un discorso rivoluzionario* (Milano: Edizioni Unicopli, 2001), 35.
57. Koselleck, "Volk, Nation, Nationalismus, Masse", 399.
58. Zeev Sternhell, *Maurice Barrès et le nationalisme français* (Paris: Fayard 2016 [1972]), 44–45, 54; Zeev Sternhell, *Ni droite ni gauche. L'idéologie fasciste en France* (Paris: Gallimard, 2012 [1983]), 221.
59. Sternhell, *Maurice Barrès*, 57.

60. Zeev Sternhell, *La droite révolutionnaire. 1885–1914. Les origines françaises du fascisme* (Paris: Gallimard, 1997 [1978]), 73, 70.

61. Sternhell, *Maurice Barrès*, 74.

62. ”Suture de l’ancienne France et de la démocratie dans le socialisme”, citerad i Sternhell, *Maurice Barrès*, 259.

63. Sternhell, *La droite révolutionnaire*, 179, se även 220 och *Maurice Barrès*, 43, 45–46.

64. Sternhell, *Ni droite ni gauche*, 788.

65. Werth, *Sozialismus und Nation*, 278–279.

66. Sternhell, *La droite révolutionnaire*, 201.

67. Mohler, ”Analyse von Zeev Sternhells Buch”, 102; Sternhell, *Maurice Barrès*, 16.

68. Werth, *Sozialismus und Nation*, 280.

69. Patrik Hall, *Den svenskaste historien. Nationalism i Sverige under sex sekler* (Stockholm: Carlsson), 203.

70. Hall, *Den svenskaste historien*, 205–210.

71. Rudolf Kjellén, *Stormakterna. Konturer kring samtidens storpolitik. Första delen: rent europeiska stormakter* (Stockholm: Geber, 1905), 216, 218. I den reviderade och utökade andra utgåvan av *Stormakterna* kallar Kjellén *National-Soziale Verein* ”svaglifvad”, se Rudolf Kjellén, *Stormakterna. Konturer kring samtidens storpolitik. Andra, omarbetade och tillökade, upplagan. Andra delen: Frankrike och Tyskland* (Stockholm: Geber, 1912), 127.

72. Nathan Söderblom, som tog stort intryck av och till och med gav ut Naumann i svensk översättning, rapporterade till exempel direkt om bildandet av *National-Soziale Verein* i konservativa *Nya Dagligt Allehanda* 1896 och betecknade dem då ”de nationelle socialisterne”, se Arne Rasmusson, ”Nation, moral och maktpolitik. Nathan Söderblom och Friedrich Naumann i skuggan av nationalism och krig” (kommande). Naumanns klassiska *Mitteuropa* från 1915 refereras bland annat i Kjellén, *Staten som livsform* (Stockholm: Geber, 1916), 56, 67.

73. Kjellén, *Stormakterna. Andra upplagan. Andra delen*, 63–64. Denna hänvisning saknas i första utgåvan av *Stormakterna* från 1905, se Rudolf Kjellén, *Stormakterna. Konturer kring samtidens storpolitik. Första delen: rent europeiska stormakter* (Stockholm: Geber, 1905). Wärenstam, *Sveriges nationella ungdomsförbund*, 10, antyder att Barrès mer direkta inflytande på svensk höger kom senare och via andra kanaler än Kjellén. Torstendahl, *Mellan nykonservatism och liberalism*, 88, 152–155, refererar svenska diskussioner om Barrès från 1920-talets mitt som den betydande introduktionen. Staffan Björck, *Heidenstam och sekelskiftets Sverige* (Stockholm: Natur och kultur, 1946), 59, påpekar att Hjalmar Söderberg 1898 recenserade Barrès *Les déracinés* utan politisk värdering. Fredrik Böök, ”Maurice Barrès”, i *Studier och ströftåg i dikten och historien* (Stockholm: P.A. Norstedt, 1911), diskuterar dock Barrès nationalism utförligt.

74. Rudolf Kjellén, *Världskrigets politiska problem*, 133.

75. Rudolf Kjellén, ”Fransk nationalism på inre linjen” 4 juli 1920, volym 14, 68.

76. Mest teoretiskt utförligt diskuterar Kjellén rasfrågan i *Staten som livsform*, 115–118, även där på ett tämligen slutsatsfritt vis. Andra utgåvan av *Stormakterna* innehåller återkommande diskussioner av rasfrågor i alla fyra band, utifrån den analysmodell som formuleras i *Staten som livsform*.

77. Tydligt formulerat i artikeln ”Småstaternas problem” i *Nationell samling. Politiska och etiska fragment* (Stockholm: Geber, 1906), 180–182.

78. Elvander, ”Rudolf Kjellén”, 41.

79. Utförligt diskuterat i Mats Persson, *Förnuftskampen. Vitalis Norström och idealismens*

kris (Stockholm/Stehag: Symposion, 1994), kapitel 2. För Kjelléns antimaterialism, se "En 'idealisk riktning'", i *Nationell samling*, 61–62.

80. Abrahamsson, *Radikalkonservatismens rötter*, 57, lokaliserar "grunden" för 1914 års idéer i den tyska romantiken.

81. Sternhell, *La droite révolutionnaire*, 179, 220.

82. Rudolf Kjellén, *Ett program. Nationella samlingslinjer* (Stockholm: Geber, 1908), 29, 57, emfas i original.

83. Rudolf Kjellén, "Nationalitetsidén. Tal" i *Nationell Samling*, 136.

84. Kjellén, "Nationalitetsidén", i *Nationell samling*, 131, emfas i original.

85. Kjellén, "Nationalitetsidén", 139.

86. Hall, *Den svenskaste historien*, 208. Se även Björck, *Heidenstam och sekelskiftets Sverige*, andra kapitlet, för en skildring av den integrala nationalismens kulturella framväxt och uttryck i 1890-talets Sverige. Elvander talar om övergången från en "liberal kulturnationalism" till en "konservativ statsnationalism", den senare klart antidemokratiskt präglad, från 1880-talet och med Kjellén som en av sina främsta talesmän, Nils Elvander, "Från liberal skandinavism till konservativ nationalism i Sverige", *Scandia* 127, no. 2 (2008 [1961]), 379.

87. Kjellén, *Ett program*, 48, 49; Kjellén, *Nationell samling*, 36.

88. Kjellén, *Ett program*, 49.

89. Kjellén, *Ett program*, 49.

90. Kjellén, *Ett program*, 41.

91. Se Kjellén, *Ett program*, 40; Kjellén, *Nationell samling*, 18, 27–28.

92. Sverker Sörlin, *Framtidslandet* (Luleå: Teg Publishing, 2023 [1988]), diskuterar Kjelléns roll i norrlandsdebatterna ur ett mer kritiskt perspektiv.

93. Elvander, *Harald Hjärne*, 305.

94. Se Vitalis Norström, *Masskultur* (Stockholm: Hierta, 1910).

95. Kjellén, "Partier och idéer" i *Politiska essayer II*, 22. Våldigt snarlika resonemang återfinns redan i "Den konservativa åskådningen i svensk politik", *Nationell samling*, 34–35, från 1906.

96. Kjellén, "Partier och idéer", 12.

97. Kjellén, "Partier och idéer", 22.

98. Kjellén, *Nationell samling*, 96.

99. Kjellén, *Nationell samling*, 98.

100. Abrahamsson, *Radikalkonservatismens rötter*, 65; Siefertle *Die Konservative Revolution* 68, 73–74; Breuer, *Anatomie der konservativen Revolution*, 38.

101. Siefertle, *Die Konservative Revolution* innehåller ett kapitel om Werner Sombart.

102. Se Klaus von See, *Die Ideen von 1789 und die Ideen von 1914* (Frankfurt am Main: Athenaeon, 1975), 111–113.

103. Rudolf Kjellén *Die Ideen von 1914. Eine Weltgeschichtliche Perspektive* (Leipzig: S.Hirzel, 1915).

104. Rudolf Kjellén, "1914 års idéer III" 5 maj 1915, volym 10, 89–90.

105. Kjellén, *Die Ideen von 1914*, 43.

106. Kjellén, "1914 års idéer", 87.

107. Rudolf Kjellén, "1914 års idéer och deras belackare" 31/5 1917, volym 11, 98.

108. Elvander, *Harald Hjärne*, 288, se 283–288 för en genomgång av Kjelléns diskussioner av cäsarism och principat i förhållande till demokratin. Se även Elvander, "Kjellén och nationalsocialismen", 26–29.

109. Källan till Kjelléns tal om Mussolini är Georg Andrén, angiven i Elvander,

Harald Hjärne, 5; se även ”’Kejsar Roosevelt’, anmärkningar om Förenta staternas författningsproblem” i *Politiska essayer II*.

110. Se Rudolf Kjellén, ”Folkomröstning. Några betraktelser utanför stridsbullret” 26 augusti 1922, volym 15, 37–39, och ”Den ’politiska’ människan, demokratins bärare” 19 oktober 1922, volym 15, 43–45.

111. Kjellén, ”1914 års idéer”, 87.

112. Elvander, ”Rudolf Kjellén”, 40.

113. Elvander, ”Rudolf Kjellén”, 40–41.